

عُمْدَةُ السَّالِكِ وَعُدَّةُ النَّاسِكِ

تأليف:

شهاب الدين ابوالعباس أحمد بن النقيب المصري

وفات:

سال ۷۶۹ هجری قمری

ترجمه، تحقیق، تفریح أحادیث و بیان دلائل:

سید مسلم تفت دار

مدرسه امیریہ

جزیره قشم – گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَصْلٌ

[فِي اسْتِعْمَالِ الْأَوَانِي]

تَجَلَّ الطَّهَارَةُ مِنْ كُلِّ إِنَاءٍ طَاهِرٍ إِلَّا الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ، وَالْمَطْيِيَّ بِأَحَدِهِمَا بِمَحِثٍ يَتَحَصَّلُ مِنْهُ شَيْءٌ بِالنَّارِ، فَيَحْرُمُ اسْتِعْمَالُهُ عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ فِي الطَّهَارَةِ وَالْأَكْلِ وَالشُّرْبِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، وَكَذَا اقْتِنَاؤُهُ بِلَا اسْتِعْمَالٍ، حَتَّى الْمَيْلُ^۱ مِنَ الْفِضَّةِ.

طهارت گرفتن از هر ظرف پاکی حلال می شود مگر طلا و نقره. و آبکاری شده با طلا یا نقره به گونه ای که با آتش، چیزی از آن حاصل شود (در این صورت) استعمال آن بر مردان و

۱. الْمَيْلُ: وسیله سرمه کشی در چشم.

۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَلْبَسُوا الْحَرِيرَ وَلَا الدِّيْبَاجَ، وَلَا تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَا تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا، فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَنَا فِي الْآخِرَةِ.

بخاری ۵۴۲۶

ابریشم (دیباج نوعی ابریشم نفیس) نپوشید. و در ظرف های طلا و نقره نوشید و در بشقاب های آن نخورید. بدون شک برای کفار، طلا و نقره در دنیاست و برای ما در آخرت است.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ شَرِبَ فِي إِنَاءٍ مِنْ ذَهَبٍ، أَوْ فِضَّةٍ، فَإِنَّمَا يُجْرَجُ فِي بَطْنِهِ نَارًا مِنْ جَهَنَّمَ. مسلم ۲۰۶۵

کسی که در ظرف طلا یا نقره می نوشد، همانا آتش را جرعه جرعه در شکم خویش فرو می برد.

همچنین در این مسأله امام نووی در شرح صحیح مسلم إجماع علماء را بیان می کند.

زنان در طهارت و خوردن و آشامیدن و غیر آن و همچنین ذخیره کردن آن بدون استفاده، حتی میل از نقره، حرام می‌شود.

وَالْمُضَبَّبُ بِالذَّهَبِ حَرَامٌ مُطْلَقًا، وَقِيلَ: كَالْفِضَّةِ؛ وَبِالْفِضَّةِ إِنْ كَانَتْ كَبِيرَةً لِلزَّيْنَةِ فَهِيَ حَرَامٌ، أَوْ صَغِيرَةً لِلحَاجَةِ حَلًّا، أَوْ صَغِيرَةً لِلزَّيْنَةِ أَوْ كَبِيرَةً لِلحَاجَةِ كُرْهٌ وَلَمْ يَحْرَمْ. وَمَعْنَى التَّضْبِيبِ: أَنْ يَنْكَسِرَ مَوْضِعٌ مِنْهُ فَيُجْعَلَ مَوْضِعَ الْكَسْرِ فِضَّةً تُمَسِّكُهُ بِهَا.^۳

و پیوند دادن (ظروف) با طلا بطور مطلق حرام است و بعضی (در قول ضعیفی) گفته‌اند (حکم آن) مانند نقره است. و پیوند دادن با نقره اگر پیوند، بزرگ برای زینت باشد پس آن حرام است یا پیوند کوچک برای حاجت باشد حلال است یا پیوند، کوچک برای زینت یا بزرگ برای حاجت باشد کراهت دارد و حرام نیست، و معنای پیوند دادن: آنکه جایی از ظرف شکسته می‌شود پس محل شکسته شده، نقره قرار داده می‌شود تا آن را بگیرد.

وَتُكْرَهُ أَوْانِي الْكُفَّارِ وَثِيَابُهُمْ

۳. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ قَدْحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْكَسَرَ، فَاتَّخَذَ مَكَانَ الشَّعْبِ سِلْسِلَةً مِنْ فِضَّةٍ. بخاری ۳۱۰۹

کاسه رسول الله صلی الله علیه و سلم شکست پس جای شکستنی را با نقره پیوند زد.
عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: كَانَتْ قَبِيْعَةُ سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِضَّةً. صحیح.
ابوداوود ۲۵۸۳

سر دستگیره شمشیر رسول الله صلی الله علیه و سلم از نقره بود.
۴. عَنْ أَبُو ثَعْلَبَةَ الْحُسَيْنِيِّ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا بِأَرْضِ قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ نَأْكُلُ فِي آيَاتِهِمْ، قَالَ: إِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَ آيَاتِهِمْ فَلَا تَأْكُلُوا فِيهَا، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاغْسِلُوهَا وَكُلُوا فِيهَا. صحیح. ترمذی ۱۵۶۰

ابو ثعلبه می‌گوید: نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم آمدم و گفتم: ای رسول خدا! ما در سرزمین قومی از اهل کتاب هستیم که در ظرف‌هایشان می‌خوریم. فرمود: اگر غیر از ظرف‌هایشان یافتید پس در آن نخورید و اگر نیافتید پس آن را بشوئید و در آن بخورید.

عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كُنَّا نَعْزُو مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنُصِيبُ مِنْ آيَةِ الْمُشْرِكِينَ، وَأَسْقِيَتِهِمْ فَتَسْتَمِيعُ بِهَا، فَلَا يَعْيبُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ. صحیح. ابوداوود ۳۸۳۸

(استفاده از) ظروف کفار و لباس‌هایشان مکروه می‌شود
وَيُبَاحُ الْإِنَاءُ مِنْ كُلِّ جَوْهَرٍ نَفِيسٍ كَيَاقُوتٍ وَزُمُرُدٍ.^٥

و (استفاده از) ظروف از هر جوهر گرانبها و ارزشمندی مانند یاقوت و زمرد مباح می‌شود.

[فِي خِصَالِ الْفِطْرَةِ]

فَصَلِّ: وَيُنْدَبُ السَّوَاكُ فِي كُلِّ وَقْتٍ إِلَّا لِصَائِمٍ بَعْدَ الزَّوَالِ فَيُكْرَهُ.^٦

جابر می‌گوید: ما همراه رسول الله صلی الله علیه و سلم جهاد می‌کردیم پس ظروف خوراک و آب کفار به ما غنیمت می‌رسید؛ ما از آنها استفاده می‌کردیم و رسول الله صلی الله علیه و سلم از ما عیب نمی‌گرفت.

در حدیث طولانی که عمران بن حصین روایت می‌کند رسول الله علیه و سلم از مشک آب زن مشرکی وضو گرفت. بخاری ۳۴۴

^٥ . زیرا اصل بر مباح بودن است تا مادامی که دلیلی بر تحریم موجود نباشد و در این مسأله نصی بر تحریم ثابت نشده است.

^٦ . زمانی که رسول الله صلی الله علیه و سلم لحظات پایانی زندگانی خویش را سپری می‌کردند ابتدا به نیکوترین وجه مسواک زدند سپس سه بار فرمودند: **فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى** و بعد از آن به دیدار پروردگار خویش شتافتند. بخاری ۴۴۳۸

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: السَّوَاكُ مَطَهْرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاءٌ لِلرَّبِّ. صحیح. نسائی ۵
 مسواک، خوشبو کننده دهان و راضی کننده پروردگار است.

^٧ . **قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِحُلُوفٍ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ**

الْمِسْكِ. بخاری ۱۷۹۵، مسلم ۱۱۵۱

بوی دهان شخص روزه‌دار به نزد الله عزوجل از بوی مسک نیز خوشبوتر است.

(الْحُلُوفِ) تغییر بوی دهان است که غالباً بعد از زوال حاصل می‌شود و چون مسواک زدن، آن را از بین می‌برد به همین علت مسواک زدن در چنین وقتی مکروه دانسته شده است.

همچنین امام نووی در المجموع در باب السواک می‌نویسد: امام حسن بن سفیان در مسند خویش از جابر بن عبدالله روایت می‌کند که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: **أُعْطِيَتْ**

و مسواک زدن در هر وقتی سنت می‌شود مگر برای روزه‌دار بعد از زوال خورشید پس مکروه می‌شود.

وَيَتَأَكَّدُ اسْتِحْبَابَهُ لِكُلِّ صَلَاةٍ وَقِرَاءَةٍ^۸

و سنت بودن آن تاکید می‌شود برای هر نماز، قرائت قرآن،

أُمَّتِي فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَمْسًا، قَالَ وَ أَمَّا الثَّانِيَةُ: فَإِنَّهُمْ يُمَسُّونَ وَ خُلُوفُ أَفْوَاهِهِمْ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ.

امام حافظ ابوبکر سمعانی در أمالی خویش این حدیث را روایت نموده و گفته که این حدیث حسن است.

در ماه رمضان به امت من پنج چیز داده شده است: و اما دومین چیز: همانا ایشان روزه خویش را به پایان می‌رسانند در حالی که بوی دهان ایشان از بوی مسک خوشبوتر است. يُمَسُّونَ: مساءً به بعد از زوال گفته می‌شود.

^۸ . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ

كُلِّ صَلَاةٍ. بخاری ۸۴۷، مسلم ۲۵۲

اگر بر امت من دشوار نمی‌شد هنگام هر نمازی به مسواک زدن امر می‌نمودم.

^۹ . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا تَسَوَّكَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي قَامَ الْمَلِكُ خَلْفَهُ، فَتَسَمَّعَ لِقِرَاءَتِهِ فَيَدْنُو مِنْهُ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا حَتَّى يَضَعَ فَاهُ عَلَى فِيهِ فَمَا يَخْرُجُ مِنْ

فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا صَارَ فِي جَوْفِ الْمَلِكِ، فَطَهَّرُوا أَفْوَاهَهُمْ لِلْقُرْآنِ. مسند البزار

۶۰۳، هیثمی در مجمع الزوائد ۲۵۶۴ می‌نویسد: رجاله ثقات. منذری در الترغیب ۳۳۳

می‌نویسد: إسناده جید.

همانا بنده هرگاه مسواک زد سپس به نماز ایستاد فرشته‌ای پشت سر او می‌ایستد و به قرائتش گوش فرا می‌دهد و به او نزدیک می‌شود تا اینکه دهانش را در دهان او می‌گارد پس از دهانش چیزی از قرآن خارج نمی‌شود مگر در دهان فرشته قرار می‌گیرد پس دهان‌های خویش را با مسواک خوشبو کنید.

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: إِنَّ أَفْوَاهَهُمْ طُرُقٌ لِلْقُرْآنِ فَطَيَّبُوهَا بِالسَّوَاكِ. ضعیف.

ابن ماجه ۲۹۱

همانا دهان‌های شما راه‌هایی برای خروج کلمات قرآن است پس آن را با مسواک زدن خوشبو کنید.

وَوُضُوءٍ^{١٠} وَصُفْرَةَ أَسْنَانٍ^{١١} وَاسْتِيقَاطٍ مِنَ النَّوْمِ^{١٢} وَدُخُولِ بَيْتِهِ^{١٣}

وضو، زردی دندان‌ها، برخاستن از خواب، داخل شدن به منزلش،

وَتَغْيِيرِ الْفَمِّ مِنْ أَكْلِ كُلِّ كَرِيهٍ الرِّيحِ وَتَرْكِ أَكْلِ^{١٤}.

١٠. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا أَنْ أُشِقَّ عَلَى أُمَّتِي، لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ

مَعَ الْوُضُوءِ. إسناده صحيح على شرط الشيخين. مسند احمد ٧٤١٢

اگر بر امت من دشوار نمی‌شد به مسواک زدن همراه وضو امر می‌نمودم.

١١. عَنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: كَانُوا يَدْخُلُونَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ

يَسْتَاكُوا، فَقَالَ: «تَدْخُلُونَ عَلَيَّ قُلْحًا، اسْتَاكُوا. مسند بزار ١٣٠٣، ابن ملقن در تحفه

المحتاج الى ادله المنهاج ٦٧ می‌نویسد: ابن الصلاح می‌گوید: مُخْتَلَفٌ فِي إِسْنَادِهِ قَالَ إِلَّا أَنَّهُ

وَاللَّهُ أَعْلَمُ حَدِيثٌ حَسَنٌ.

کسانی به رسول الله صلی الله علیه و سلم داخل می‌شدند و مسواک نمی‌زدند. رسول الله

صلی الله علیه و سلم فرمود: آیا بر من داخل می‌شوید در حالی که دندان‌های شما زرد گشته؟

مسواک بزنید.

١٢. عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرْقُدُ لَيْلًا وَلَا نَهَارًا،

فَيَسْتَيْقِظُ، إِلَّا تَسَوَّكَ. حسن لغيره. مسند احمد ٢٤٩٠٠، ابوداود ٥٧

همانا شب و روزی نبود که رسول الله صلی الله علیه و سلم بخوابد سپس برخیزد مگر

مسواک می‌زد.

عَنْ حُدَيْفَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ، يَشُورُ فَاهُ

بِالسَّوَاكِ. بخاری ٢٤٥

حذیفه بن یمان می‌گوید: رسول الله صلی الله علیه و سلم هرگاه شب از خواب

برمی‌خاست، به دهان مبارک خویش مسواک می‌کشید.

١٣. عَنِ شُرَيْحٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، قُلْتُ: بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يَبْدَأُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ؟ قَالَتْ: «بِالسَّوَاكِ». مسلم ٢٥٣

شریح می‌گوید: از عائشه پرسیدم و گفتم: رسول الله صلی الله علیه و سلم هرگاه به منزل

می‌آمدند ابتدا چه کاری انجام می‌دادند؟ گفت: مسواک می‌زدند.

و تغییر دهان از خوردن هر چیز بدبو و ترک خوردن.

وَيُجْزَى بِكُلِّ حَشْنٍ إِلَّا أَصْبَعَهُ الْحَشْنَةَ^{۱۵} وَالْأَفْضَلُ بِأَرَاكِ^{۱۶} وَبِيَابِسِ نُدْيٍ.^{۱۷}

و مسواک زدن با هر چیز خشن و زبر (که پاک باشد) کفایت می‌کند جز انگشت خشن او. و با چوب درخت مسواک بهتر است و (با چوب) خشکی که (با آب) نمناک کرده شود (باز هم بهتر است).

وَأَنْ يَسْتَاكَ عَرْضًا،^{۱۸} وَيَبْدَأَ بِجَانِبِهِ الْأَيْمَنِ،^{۱۹} وَيَتَعَهَّدَ كَرَّاسِيَّ أَضْرَاسِهِ. وَيَنْوِي بِهِ
السُّنَّةَ.^{۲۰}

^{۱۴} . ابواسحاق شیرازی در المهدب در شرح حدیث بخاری ۲۴۵ که در بالا گذشت می‌نویسد: زیرا شخص خوابیده دهان او بسته است به همین سبب بو می‌گیرد. پس از این حدیث برداشت می‌شود که هرگاه دهان به هر طریقی بو گرفت، جهت برطرف نمودن آن باید مسواک زد.

^{۱۵} . زیرا جزء انسان برایش مسواک نامیده نمی‌شود.

^{۱۶} . عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنْتُ أُجْتَنِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِوَاكَ مِنْ

أَرَاكِ. حسن. مسند ابی یعلی ۵۳۶۵

ابن مسعود می‌گوید: من مسواکی از درخت آراک را به رسول الله صلی الله علیه و سلم می‌چیدم.

عَنْ أَبِي خَيْرَةَ الصَّبَّاحِيِّ، قَالَ: كُنْتُ فِي الْوَفْدِ الَّذِي أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ فَرَوَدْنَا الْأَرَاكَ نَسْتَاكَ بِهِ. التاريخ الكبير للبخاری ۲۳۵، هیشمی در مجمع الزوائد دو روایت نقل کرده که روایت رقم ۲۵۷۵ را حسن دانسته و اما در روایت رقم ۸۱۳۶ می‌نویسد: در این روایت کسانی هستند که آنان را نمی‌شناسم.

ابوخیره صباحی می‌گوید: من در میان گروه قبیله عبدالقیس بودم که نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم آمد. ایشان به ما مسواک درخت آراک هدیه دادند که با آن مسواک بزینم.

^{۱۷} . ابواسحاق شیرازی در المهدب می‌نویسد: با چوب تازه‌ای که آلودگی‌ها را از لابلائی دندان‌ها پاک نمی‌کند و چوب خشکی که در لثه‌ها جراحت ایجاد می‌کند؛ مسواک نزنند، بلکه مستحب است میان این دو باشد یعنی از چوب خشکی استفاده نماید که با آب، خیس کرده شده است.

و آنکه به عرض دندان مسواک بزند و از سمت راست خویش شروع کند و به دندان‌های آسیابش توجه کند و به مسواک زدن نیت سنت کند.

وَيَسُنُّ قَلَمُ ظُفْرِ، وَقَصُّ شَارِبٍ، وَنَتْفُ إِبْطٍ وَأَنْفٍ لِمَنِ اعْتَادَهُ، وَحَلْقُ عَائَةَ،^{۱۸}

^{۱۸} . در الحاوی الکبیر آمده: زیرا عمودی مسواک زدن سبب خون آلود شدن و مجروح شدن لثه‌ها می‌شود.

در المجموع آمده: قول صحیح و مختاری که همه اصحاب ما، خراسانیون و عراقیون با قاطعیت بیان کرده‌اند این است که مسواک به عرض دندان‌ها زده شود.

^{۱۹} . عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ التَّيْمُنُ، فِي تَنْعَلِهِ، وَتَرْجُلِهِ، وَطُهْرِهِ، وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ. بخاری ۱۶۸

رسول الله صلی الله علیه و سلم در نعال پوشیدن و شانه زدن و طهارت گرفتن و در تمام امور خویش، آغاز نمودن از سمت راست را دوست می‌داشت.

^{۲۰} . اگر مسواک تنها می‌زند باید نیت بیاورد تا اینکه ثواب مسواک زدن حاصل نماید اما اگر برای وضو یا نماز مسواک می‌زند دیگر نیازی به نیت مستقل نیست بلکه همان نیت وضو و نماز برای آن کافی است.

^{۲۱} . عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ أَنَسُ: وَقَّتْ لَنَا فِي قَصِّ الشَّارِبِ، وَتَقْلِيمِ الْأَظْفَارِ، وَنَتْفِ الْإِبْطِ، وَحَلْقِ الْعَائَةِ، أَنْ لَا نَتْرُكَ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً. مسلم ۲۵۸

رسول الله صلی الله علیه و سلم برای کوتاه کردن سیبل و گرفتن ناخن و کندن موی زیر بغل و تراشیدن موی زیر ناف برای ما وقت قرار داد آنکه بیش‌تر از چهل روز رها نکنیم.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللَّحْيَةِ، وَالسُّوَاكُ، وَاسْتِنْسَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الْأَظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الْإِبْطِ، وَحَلْقُ الْعَائَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ " قَالَ زَكْرِيَّا: قَالَ مُضَعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ. مسلم ۲۶۱

ده چیز از فطرت (یعنی از سنت) است: کوتاه کردن سیبل، و رها کردن ریش، و مسواک زدن، و استنشاق آب، و چیدن ناخن‌ها، و شستن پیچیدگی‌های پشت انگشتان، و کندن موی زیر بغل، و تراشیدن موی زیر ناف، و استنجاء کردن. زکریا می‌گوید: دهمین را فراموش کردم، گمان می‌کنم مضمضه باشد.

و سنت می‌شود گرفتن ناخن و کوتاه کردن سبیل و کندن موی زیر بغل و موی بینی برای کسی که عادت به آن دارد و تراشیدن موی زیر ناف،

وَالْاِكْتِحَالُ وَثَرًا ثَلَاثًا فِي كُلِّ عَيْنٍ،^{۲۲} وَعَسَلُ الْبَرَاجِمِ، وَهِيَ عَقْدُ ظُهُورِ الْأَصَابِعِ، فَإِنَّ شَقَّ نَتْفِ الْإِبْطِ حَلَقُهُ.^{۲۳}

و سرمه کردن در چشم به صورت فرد، سه بار در هر چشمی؛ و شستن پیچیدگی‌ها، و آن گره‌های پشت انگشتان است. پس اگر کندن موی زیر بغل دشوار شد آن را می‌تراشد.

وَيُكْرَهُ الْقَرَعُ، وَهُوَ حَلْقُ بَعْضِ الرَّأْسِ وَتَرْكُ بَعْضِهِ،^{۲۴}

و قزع مکروه می‌شود و آن تراشیدن قسمتی از سر و رها کردن قسمت دیگر آن است.

وَلَا بَأْسَ بِحَلْقِ كَلِّهِ.^{۲۵} وَيَجِبُ الْحِتَانُ.^{۲۶}

۲۲. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " كَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكْحَلَةٌ،

يَكْتَحِلُ بِهَا عِنْدَ النَّوْمِ ثَلَاثًا فِي كُلِّ عَيْنٍ. حسن. مسند احمد ۳۳۱۸

رسول الله صلی الله علیه و سلم سرمه‌دانی داشت که هنگام خواب، سه بار در هر چشمی با آن سرمه می‌زد.

۲۳. دلیل آن حدیث مسلم ۲۶۱ که گذشت.

۲۴. عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْقَرَعِ. بخاری ۵۹۲۱

رسول الله صلی الله علیه و سلم از تراشیدن قسمتی از سر و رها کردن قسمت دیگر نهی نموده است.

۲۵. عَنْ وَايِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: رَأَيْتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلِي شَعْرًا طَوِيلًا فَقَالَ:

«دُبَابٌ، دُبَابٌ» فَاَنْطَلَقْتُ فَأَخَذْتُهُ، فَرَأَيْتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي لَمْ أَعْنِكَ، وَهَذَا أَحْسَنُ. صحيح. ابن ماجه ۳۶۳۶

وائل بن حجر می‌گوید: رسول الله صلی الله علیه و سلم مرا دید در حالی که موی بسیار بلندی داشتم پس فرمود: این بد است، بد است. من رفتم آن را تراشیدم. سپس رسول الله صلی الله علیه و سلم مرا دید پس فرمود: منظورم این نبود، اما این (از آن) بهتر است.

۲۶. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ النَّبِيُّ

عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَةً بِالْقُدُومِ. مسلم ۲۳۷۰

ابراهیم علیه السلام در حالی که هشتاد ساله بود با تیغ نجاری ختنه کرد (یا در قدوم که منطقه‌ای در شام است ختنه کرد).

و به تراشیدن تمامی سر اشکالی نیست. و ختنه کردن (در حق زن و مرد) واجب می‌شود.
وَيَحْرُمُ خَصْبُ شَعْرِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ بِسِوَادٍ^{۲۷} إِلَّا لِعَرَضِ الْجِهَادِ.^{۲۸}

الله عزوجل می‌فرماید: **ثُمَّ أُوحِيََا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ.** نحل ۱۲۳

سپس به تو وحی کردیم که از آیین ابراهیم پیروی کن.
 ما امر شده‌ایم که تابع آیین ابراهیم علیه السلام باشیم و ایشان ختنه نموده‌اند پس ختنه بر ما واجب می‌شود اما اگر دلیل خارجی دیگری یافته شود که واجب را به سنت تبدیل می‌کند به آن عمل کرده می‌شود، همانند: مسواک زدن.
 همچنین ابراهیم علیه السلام در سن هشتاد سالگی ختنه نمود پس اگر ختنه واجب نبود کشف عورت برای آن جایز نبود زیرا کشف عورت حرام است.
 همچنین ختنه کردن، جدا کردن عضو سالم است و انسان حق ندارد که بی‌مورد قسمت سالم از بدنش را جدا سازد پس وقتی ابراهیم علیه السلام قسمتی از عضو سالم را جدا نمود دلیل بر وجوب می‌دهد.

پس با دلیل ثابت شد که ختنه واجب است و در این حکم زنان نیز داخل می‌شوند زیرا اصل در احکام تکلیفی این است که شامل مردان و زنان می‌شود مگر اینکه دلیلی یافته شود که آن حکم به مردان اختصاص داشته باشد. در مسأله ختنه نیز حکم تکلیفی است که مطلق آمده و مقید به جنس خاص نشده است.

^{۲۷} . **عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أُتِيَ بِأَبِي قُحَافَةَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَرَأْسُهُ وَلِحْيَتُهُ كَالثَّعَامَةِ بَيَاضًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «غَيِّرُوا هَذَا بِثَنِيءٍ، وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ.»** مسلم ۲۱۰۲

روز فتح مکه به ابوقحافه (پدر ابوبکر صدیق) نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم آورده شد در حالی که موهای سر و ریش او مانند ثغامه (نوعی رویدنی که ثمر سفید دارد) سفید بود. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود: سفیدی را با رنگی غیر از سیاهی تغییر دهید.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ، كَخَوَاصِلِ الْحَمَامِ، لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ. صحیح. ابوداود ۴۲۱۲

در آخر زمان گروهی می‌آیند که با رنگ سیاه همانند سنگدان و چینه‌دان کبوتران رنگ‌آمیزی می‌کنند، آنان بوی بهشت استشمام نمی‌کنند.

و رنگ کردن موی مرد و زن به رنگ سیاه حرام می‌شود مگر برای هدف جهاد.
وَيَسُنُّ بِصُفْرَةٍ أَوْ حُمْرَةٍ. ^{۲۸} وَخَضْبُ يَدَيْ مُزَوَّجَةٍ وَرَجْلَيْهَا تَعْمِيمًا بِحِنَاءٍ، ^{۲۹}

^{۲۸} . رنگ کردن مو در جهاد به خاطر اظهار قوت و جوانی جایز دانسته شده زیرا موی سفید نشانه پیری و عجز است و در معرکه سبب تقویت روحیه دشمن می‌شود نمونه آن زمانی که مسلمانان برای انجام مراسم عمره وارد مکه شدند کفار می‌گفتند: آب و هوای مدینه، مسلمانان را ضعیف کرده است پس رسول الله صلی الله علیه و سلم به خاطر اظهار قوت و قدرت، به مسلمانان دستور داد که در طواف خویش، رمل و اضطباع را انجام دهند.

^{۲۹} . عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ قَالَ: رَأَيْتَكَ تُصَفِّرُ لِحْيَتَكَ بِالْوَرْسِ؟ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: أَمَّا تَصْفِيرِي لِحْيَتِي فَإِنِّي: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَفِّرُ لِحْيَتَهُ. صحيح. ابن ماجه ۳۶۲۶

عبید بن جریج از ابن عمر سوال گرفت: تو را دیدم که با (نبات) ورس، ریش خویش را رنگ زرد نمودی؟ ابن عمر گفت: اما رنگ کردن من ریش خود را زیرا: رسول الله صلی الله علیه و سلم را دیدم که ریش خویش را رنگ زرد می‌نمود.

عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَحْسَنَ مَا غَيَّرْتُمْ بِهِ الشَّيْبَ الْحِنَاءُ وَالْكَتْمُ. صحيح. ابن ماجه ۳۶۲۲

همانا بهترین چیزی که شما با آن موی سفید را تغییر می‌دهید حنا و کتم (دو نوع درخت معروف) است.

عَنْ عُمَانَ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ قَالَ: «فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ شَعْرًا مِنْ شَعْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخْضُوبًا بِالْحِنَاءِ وَالْكَتْمِ. صحيح. ابن ماجه ۳۶۲۳

ام المومنین ام سلمه برایم مویی از موهای رسول الله صلی الله علیه و سلم که با حنا و کتم رنگ‌آمیزی شده بود را (از ظرف) بیرون آورد.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: خَضَبَ أَبُو بَكْرٍ بِالْحِنَاءِ وَالْكَتْمِ، وَخَضَبَ عُمَرُ بِالْحِنَاءِ. صحيح. مسند احمد ۱۱۹۶۵

ابوبکر و عمر موهای خویش را با حنا و کتم رنگ‌آمیزی می‌کردند.

۳۰. عَنْ أَمِنَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ جَدَّتِهَا أُمِّ لَيْلَى، قَالَتْ: «بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ فِيهَا أَحَدٌ عَلَيْنَا: أَنْ نَحْتَضِبَ الْعُغْسَ، وَنَمْتَشِطَ بِالْعَسَلِ، وَلَا نُفَجِّلَ أَيْدِينَا مِنْ خِضَابٍ. رجاله ثقات. المعجم الصغير للطبرانی ۸۰۵۴

ام لیلی می گوید: ما با رسول الله صلی الله علیه و سلم بیعت نمودیم در آن بیعتی که از ما گرفت این بود که: حنا کامل بگذاریم و با عسل مخلوط کنیم و دست‌های خود را از حنا خالی نگذاریم.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ امْرَأَةً، أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُبَايِعُهُ، وَلَمْ تَكُنْ مُحْتَضِبَةً، فَلَمْ يُبَايِعْهَا حَتَّى اخْتَضَبَتْ. در اسناد آن عبدالله بن عبدالملک فهری وجود دارد. ذهبی در میزان الاعتدال ۴۴۳۳ می نویسد: قال ابن حبان: لا يشبه حديثه حديث الثقات، يروى العجائب. وقال العقيلي: منكر الحديث. كشف الأستار عن زوائد البزار ۳۰۱۳

زنی نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم آمد که با او بیعت کند اما حنا نگذاشته بود. رسول الله صلی الله علیه و سلم با او بیعت ننمود تا اینکه حنا گذاشت.

غِبْطَةُ بِنْتُ عَمْرِو الْمُجَاشِعِيَّةِ قَالَتْ: حَدَّثَنِي عَمَّتِي أُمُّ الْحَسَنِ عَنْ جَدَّتِهَا عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ هِنْدَ بِنْتَ عُثْبَةَ قَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، بَايِعْنِي، قَالَ: لَا أَبَايِعُكَ حَتَّى تُغَيِّرِي كَفَيْكَ، كَأَنَّهُمَا كَفَا سَبْعٍ. ابن ملقن در البدر المنير ۱۳۹/۶ و ابن حجر در التلخيص الحبير ۹۹۸ می نویسند: فِي إِسْنَادِهِ مَجْهُولَاتٌ ثَلَاثٌ. ابوداوود ۴۱۶۵

هند بنت عتبه به رسول الله صلی الله علیه و سلم گفت: با من بیعت نما. فرمود: با تو بیعت نمی کنم تا اینکه کف دستت را با حنا تغییر دهی، (چون کف دستت حنا ندارد) گویا شبیه دو کف دست درندگان شده است.

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ امْرَأَةً، مَدَّتْ يَدَهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكِتَابٍ فَقَبَضَ يَدَهُ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَدَدْتُ يَدِي إِلَيْكَ بِكِتَابٍ فَلَمْ تَأْخُذْهُ، فَقَالَ: «إِنِّي لَمْ أَدِرْ أَيْدُ امْرَأَةٍ هِيَ أَوْ رَجُلٍ» قَالَتْ: بَلْ يَدُ امْرَأَةٍ، قَالَ: لَوْ كُنْتُ امْرَأَةً لَغَيَّرْتُ أَظْفَارَكَ بِالْحِنَاءِ. ألبانی آن را در نسائی ۵۰۸۹ و ابوداوود ۴۱۶۶ حسن دانسته اما ابن حجر در تقریب التهذيب ۸۶۲۴ در مورد صفیه بنت عصفه که این حدیث را از ام المومنین عایشه روایت می کند می نویسد: لا تعرف. ذهبی در میزان: تفرد عنها مطيع بن ميمون. و از صفیه این حدیث را مطيع بن ميمون روایت می کند که ابن عدی در الكامل فی ضعفاء الرجال ۱۹۴۳ می نویسد:

و (رنگ زدن موها) با رنگ زرد یا قرمز سنت می‌شود. و رنگ کردن دو دست عروس و دو پایش به صورت کامل بوسیله حناء (سنت می‌شود).

وَيَحْرُمُ عَلَى الرَّجَالِ ۳۱ إِلَّا لِحَاجَةٍ ۳۲

له حدیثان غیر محفوظین. ابن حجر در تهذیب التهذیب ۳۴۲ می‌نویسد: دو حدیث او یکی فی اختضاب النساء بالحناء و دیگری فی الترجل و الزینه است.

زنی با کتاب، دستش را بسوی رسول الله صلی الله علیه و سلم دراز کرد. رسول الله صلی الله علیه و سلم دست خویش را جمع نمود. آن زن گفت: ای رسول خدا! دستم را با کتاب بسوی شما دراز نمودم اما شما دست خویش را جمع نمودید. فرمود: من ندانستم که دست زن یا مرد بود. زن گفت: بلکه دست زن بود. فرمود: اگر تو زن بودی دست‌های خویش را با حنا تغییر می‌دادی.

۳۱. زیرا حنا گذاشتن فعل زنان است و اگر مردی خود را شبیه زنان کند حرام است به دلیل حدیث: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ. بخاری ۵۸۸۵

رسول الله صلی الله علیه و سلم به مردانی که خود را شبیه زنان می‌کنند لعنت نموده است.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَصَّبَ يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ بِالْحِنَاءِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا بَالُ هَذَا؟» فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ، فَأَمَرَ بِهِ فَنُفِيَ إِلَى النَّقِيعِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا نَقْتُلُهُ؟ فَقَالَ: «إِنِّي نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ» قَالَ أَبُو أُسَامَةَ: «وَالنَّقِيعُ نَاحِيَةٌ عَنِ الْمَدِينَةِ وَلَيْسَ بِالنَّقِيعِ».

صحيح. ابوداوود ۴۹۲۸

نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم مخنثی آورده شد که دو دست و دو پای خود را با حنا رنگ کرده بود. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود؟ چرا این کار انجام داده؟ گفتند: خود را شبیه زنان نموده است. پس دستور داد که او را به نقیع تبعید کنند. گفتند: ای رسول خدا! آیا او را نکشیم؟ فرمود: من از قتل نمازگزاران نهی شده‌ام. ابو اسامه گفت: نقیع ناحیه‌ای از مدینه است و بقیع نیست.

و حناء برای مردان حرام می‌شود مگر برای حاجت.

وَيُكْرَهُ نَتْفُ الشَّيْبِ.^{۳۳}

و کندن موی سفید مکروه می‌شود.

---

^{۳۲} . قَالَ ابْنُ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ جَدِّتِهِ سَلْمَى، قَالَتْ: مَا سَمِعْتُ أَحَدًا يَشْكُو إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعًا فِي رِجْلَيْهِ إِلَّا قَالَ: اخْضِبْهُمَا بِالْحِنَاءِ. حاکم در المستدرک ۷۴۵۸ آن را صحیح دانسته و ذهبی با او موافقت نموده.

ابن ابی رافع از مادر بزرگ خویش، سلمی روایت می‌کند که گفت: من نشنیدم کسی که از درد پا به نزد رسول الله صلی الله علیه و سلم شکایتی بیاورد مگر این که می‌فرمود: بر دو پایت حنا بگذار.

^{۳۳} . عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " لَا تَنْتِفُوا الشَّيْبَ، فَإِنَّهُ نُورُ الْمُسْلِمِ، مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِي الْإِسْلَامِ، كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَكَفَّرَ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً، وَرَفَعَهُ بِهَا دَرَجَةً. صحیح لغیره. مسند احمد ۶۹۶۲

موی سفید را نکنید زیرا نور مسلمان است. کسی که مویی را در اسلام سفید کرد به هر مویی، الله عزوجل برای او یک نیکی می‌نویسد و یک گناه از او پاک می‌کند و یک درجه او را بالا می‌برد.